

اهمیت و ضرورت باورداشت مهدویت در اندیشه آیت الله صافی

گلیایگانی^۱

سعید نجفی نژاد^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۲/۲۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۸

چکیده

در تاریخ ایران اسلامی فرهیختگانی ظهور کرده و در زمینه مهدویت آثاری ارزشمند بر جای گذاشتند. یکی از این چهره‌های فروزان، آیت الله العظمی صافی گلیایگانی بودند که علاوه بر رسیدن به قله‌های فقاقت، تحقیقاتی گسترده و تخصصی در عرصه مهدویت و اهمیت باور به آن انجام دادند که ثمرات آن در قالب کتاب‌ها، مقالات و سخنرانی‌هایی انعکاس یافته است. این پژوهش با هدف آشنایی با اهمیت و ضرورت باورداشت مهدویت در اندیشه آیت الله صافی به دنبال پاسخگویی به این سوال است که این باور در بین افکار و اندیشه‌های مهدوی ایشان چه جایگاهی داشته است؟ در این پژوهش سعی شده با استناد به آثار علمی آیت الله صافی گلیایگانی و با رویکردی تحلیلی، در مورد نوع و کیفیت اندیشه‌ورزی ایشان در باب اهمیت و ضرورت مهدویت مباحثی مطرح گردد. نوشتار حاضر دستاوردهای متعددی داشته است که از جمله مهم‌ترین آنها می‌توان به شناخت آثار مهم باور به مهدویت در زندگی فردی و اجتماعی بشر اشاره کرد.

واژگان کلیدی

امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف، مهدویت، آیت الله صافی گلیایگانی، اندیشه مهدوی، منجی‌گرایی، انتظار.

مقدمه

منجی‌باوری در مذهب تشیع به نسبت سایر ادیان و مذاهب دارای عمق بیشتر و ریشه‌های استوارتری است که جامعه شیعی را نیز پویاتر و امیدوارتر به آینده می‌سازد. از درون همین جامعه شیعی علمایی ظهور کردند که با ارائه استدلال‌های تاریخی، حدیثی و کلامی متقن،

۱. محقق رسمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی؛ دکتری تاریخ اسلام از دانشگاه آزاد واحد نجف‌آباد، نجف‌آباد، ایران
(s.nagafinezhad@gmail.com)

نوید ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف داده و ضرورت ایمان به این امر سرنوشت‌ساز را خاطرنشان شدند. یکی از افرادی که اهمیت باور به مهدویت را با تلاشی زیاد برای اهل علم و مردم عادی تبیین کرده آیت‌الله لطف الله صافی گلپایگانی بوده است. اهمیت این موضوع جایگاه مهمی در بین اندیشه‌های این عالم بزرگ دارد که لازم است برای درک بهتر تفکرات ایشان در این زمینه بررسی‌هایی انجام شود. در این پژوهش سعی خواهد شد مؤلفه‌ها و آثار تأثیرگذار مرتبط با موضوع ضرورت باور به مهدویت در اندیشه آیت‌الله صافی گلپایگانی مورد کنکاش قرار گیرند.

با توجه به این‌که حس فرجام‌نگری با پیروزی انقلاب اسلامی ایران در بین شیعیان وارد مرحله جدیدی شده و نظر به لزوم آشنایی بیشتر مردم با فلسفه و اهمیت باورداشت مهدویت، فضا برای پژوهش در این زمینه فراخ به نظر می‌رسید لذا علمای بزرگی مانند آیت‌الله صافی احساس وظیفه کرده و در این راه گام‌های بزرگی برداشتند. آشنایی با تفکرات چنین علمایی از جهات مختلفی نظیر آشنایی بیشتر با چرایی و دلائل اهمیت باورداشت مهدویت و همچنین شناسایی وظایفی که در حال حاضر بر عهده منتظران است، اهمیت دارد. ضمن این‌که تحقیق در افکار و آثار آیت‌الله صافی به دلیل این‌که از شاخص‌ترین چهره‌های تاریخ مهدویت پژوهی هستند از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

مسئله بدون شناخت افکار و اندیشه‌های عالمان بزرگ دین در ارتباط با موضوعات مختلف از جمله مهدویت، نمی‌توان درک صحیح و جامع از مباحث مطرح شده از سوی ایشان داشت. با توجه به این‌که در زمینه شناخت اندیشه‌های آیت‌الله صافی گلپایگانی در مورد اهمیت و ضرورت بحث مهدویت، تحقیق مستقلاً صورت نگرفته است و با عنایت به اهمیت موضوعات مهدوی، در پژوهش حاضر تلاش خواهد شد تا تصویری جامع، مستند و روشن از آراء ایشان در این حیطه موضوعی ترسیم گردد.

اهمیت و ضرورت باورداشت مهدویت

موعودگرایی همواره در طول تاریخ، تنور انتظار و امیدواری به ظهور منجی را (فارغ از دین و مذهب) گرم نگاه داشته است. اما زمانی که می‌خواهیم منطق حاکم بر عقیده مهدویت را به طور مشخص در بین مبانی مذهب تشیع امامیه جستجو کنیم با یک نظام دقیق فکری و اعتقادی مبتنی بر منطق مستدل و قوی مواجه می‌شویم که هرچند جزئیات آن گفتمانی درون مذهبی محسوب می‌شود اما اصل آن از مهم‌ترین و ضروری‌ترین موضوعات جهانی است.

اساس استنادات مذهب تشیع اثناعشری مبتنی بر آیات و روایاتی است که بر اهمیت و ضرورت مهدویت تأکید دارند. علاوه بر اینها، اهمیت و ضرورت باورداشت مهدویت از جنبه عقلی نیز قابل اثبات است. در مجموع می توان این موضوع را از چند جنبه کلی توحیدی، امام شناسی، سیاسی، اجتماعی مورد بررسی و تأکید قرار داد. در درون هر کدام از موارد یاد شده مباحث بسیاری وجود دارد که هر کدام به صورت مستقل و مفصل قابل بررسی و تحلیل هستند که به دلیل رعایت اختصار و دور نشدن از مبحث اصلی پژوهش، تنها به ذکر عناوین آنها اکتفا شد.

مهدویت از دیدگاه آیت الله صافی گلپایگانی^۱

آیت الله صافی در زمینه مهدویت یک نظریه پرداز بزرگ بوده و در ابعاد مختلف موضوع مهدویت، نظرانی دارند که برگرفته از تعمق در آیات و روایات مهدوی است. تنها با شناخت و تفکر درباره جنبه های مختلف موضوع مهدویت است که چنین نظریه هایی می توان صادر کرد. البته غیر از این شناخت و تفکر، به یک نیروی فرامادی نیز باید اشاره داشت که در صورت نبود آن، فرد نمی تواند درباره موضوع مهم و ظریف مهدویت نظری صائب و استوار صادر کند. این نیروی غیرملموس مربوط به باور درونی خود شخص می شود.

آیت الله صافی این اعتقاد درونی به مهدویت را در وجود خود پرورش داده و ریشه دار ساخته بودند و با این باور محکم بوده که مسائل پیرامون مهدویت را که خود به آن معتقد بوده، بازگو می کرد و چون تردیدی در این امر در قلم ایشان دیده نمی شد و شواهد فراوانی از آیات و همچنین روایات معتبر در باب مهدویت در آثار ایشان ذکر می شد، حتی مخاطب غیرشیعی هم تا حدود زیادی با دیدن استدلال های منطقی و مدون و شواهد تاریخی مستدل، به تأمل فرو می رفت.

۱. آیت الله لطف الله صافی گلپایگانی در سال ۱۳۹۷ ش در گلپایگان دیده به جهان گشود. وی از شاگردان آیت الله بروجردی و عضو شورای استفتای او بود. از دیگر اساتید ایشان می توان به حجج اسلام سید محمدتقی خوانساری، سید محمدحجت کوه کمره ای، سید صدرالدین صدر عاملی، سید محمدرضا موسوی گلپایگانی، شیخ محمدکاظم شیرازی اشاره کرد. از این مرجع تقلید بزرگوار جهان تشیع حدود هشتاد اثر فارسی و عربی مکتوب برجای مانده است که برخی از آنها جایزه کتاب سال ولایت و کتاب سال مهدویت را نیز به دست آورده اند. بخش مهمی از آثار ایشان درباره موضوع مهدویت است که سرآمد آنها کتاب نفیس «منتخب الاثر» می باشد که جزو پرمراجعه ترین آثار در زمینه مهدویت است. این کتاب به توصیه استادشان آیت الله بروجردی نوشته شده است.

روش آیت‌الله صافی در اثبات اهمیت و ضرورت باورداشت مهدویت

اساس کار آیت‌الله صافی برای اثبات اهمیت و ضرورت باورداشت مهدویت برارائه شواهد و مستندات قرآنی و حدیثی و تحلیل‌ها و استدلال‌های مبتنی بر علوم عقلی استوار است. آیاتی که بیانگر اهمیت و ضرورت مهدویت می‌باشند به صورت مداوم لایه‌لای مطالب ذکر می‌شوند و مبنای اصلی کار در مورد ارائه احادیث مؤید این موضوع، احادیث منقول از طرف اهل سنت است. هر چند احادیث نقل شده از سوی شیعیان نیز مورد توجه هستند.

آثار مکتوب آیت‌الله صافی مشحون از اسناد با ارزش و انکارناپذیر است که استحکام زیادی به تفاسیر ایشان از موضوع مهدویت بخشیده است. به نظر می‌رسد توضیح بیشتری درباره مستندات بکار رفته از سوی ایشان درباره اهمیت مهدویت در این مجال نمی‌گنجد و برای اطلاع بیشتر در این زمینه بهتر است به آن آثار رجوع شود و به طور کلی گفته می‌شود استخراج و ذکر این حجم از آیات و روایات درباره مهدویت در کتاب‌ها و سخنرانی‌های آیت‌الله صافی از محکم‌ترین اسناد برای نشان دادن ضرورت و اهمیت مهدی‌باوری است. اما برای شناخت افکار مهدوی ایشان باید سراغ تحلیل‌ها و استدلال‌های این متفکر بزرگ رفت. درون آثار مهدوی آیت‌الله صافی دریایی از نکات و یافته‌های کلیدی و ظریف ارزشمند وجود دارد که بهشت مهدیت‌پژوهان شمرده می‌شوند.

ایشان برخلاف آنچه که در کتاب‌های برخی از نویسندگان دیده می‌شود، تکیه زیادی به نقل تشرفات نمی‌کنند و از راه بیان منطقی و استنتاج مناسب به دنبال بازگو نمودن اهمیت و ضرورت بحث مهدویت هستند و فارغ از بازارگرایی‌های رایج، به صورت علمی و مستدل و همه‌پسند، ذهن خواننده و شنونده را در پذیرش حقیقت مهدویت قانع می‌سازند. در حالی که آیت‌الله صافی می‌توانستند کار راحت‌تر را انجام داده و به نقل داستان‌های تشرفات بپردازند. اما ایشان سال‌های متمادی درباره مهدویت تحقیق و بررسی کرده و قصد داشته‌اند این مفاهیم ارزشمند را به گونه‌ای همه‌فهم و با استدلال‌های روشن به جامعه منتقل کنند.

برای درک بهتر جایگاه مهم باورداشت مهدویت در منظومه فکری آیت‌الله صافی، به نظر می‌رسد تفکیک ضرورت و اهمیت باور به مهدویت، حصول به مقصود پژوهش در این زمینه را به گونه‌ای صحیح‌تر محقق می‌سازد. چرا که برخی از موضوعات مرتبط با باورداشت مهدویت به لحاظ نتیجه و سرانجام کار جزو ضروریات باورداشت محسوب می‌شوند و برخی نیز اهمیت این باور را مشخص می‌سازند.

ضرورت باورداشت مهدویت در اندیشه آیت الله صافی گلپایگانی

مهدویت، میراث اعتقادی عظیمی است که حتی منکران آن نیز به صورت عام از ثمرات روزانه آن برخوردار می شوند. اما دنیای درونی انسان مهدی باور، بسته به میزان معرفت به امام، با عوالمی مرتبط است که وجود انسان را به صورت مداوم صیقل داده و غبار روزمره گی ها و مادی گرایی ها را از او می زداید. شاید بتوان گفت برای انسانی که خواسته یا ناخواسته غرق در زندگی دنیوی شده، ضروری ترین نیاز، اتصال به یک حقیقت است تا او را از سرگشتگی های روحی نجات دهد. دستیابی به حقیقت اصیلی که بتواند معنا بخش راستین زندگی انسان باشد، جز ارتباط با امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف که نماینده خداوند در روی زمین است مقدور نیست. شاهراه ورود به این رابطه نیز باور مهدویت است.

باورداشت مهدویت، باور به آخرین جلوه از هدایت بشر از طریق فرستادگان الهی است. تنها باورمندان واقعی به مهدویت هستند که آن چنان انسی با مهدی باوری می گیرند که همه امور جهان را از دریچه اعتقاد به امام غائب می توانند ببینند و بسنجند. باور به مهدویت، انسان مهدی باور را تا آن جا می تواند سوق دهد که زندگی بدون این باور برای او مقدور نباشد و این از نقاط نهایی و همان ضرورتی از باور به مهدویت است که دانشمندان با تقوا مانند آیت الله صافی بر آن تأکید دارند. یعنی رسوخ باور به مهدویت در تمام شئون زندگانی فرد مهدویت باور. مهدویت از نظر این مرجع تقلید جهان تشیع، دارای پایه های استوار به لحاظ عقلانی و روایی و پدیده ای فراشیعی است که لازم است ابعاد آن برای جهانیان تشریح شود. ایشان به صورت خاص در بخش هایی از آثار مکتوب و سخنرانی ها به بیان ضرورت باور به مهدویت می پردازند. ضرورت باور به مهدویت از نظرگاه آیت الله صافی از چند منظر کلی قابل بررسی و اثبات است.

۱. ضرورت باور به مهدویت از منظر توحیدی

با بررسی آراء آیت الله صافی روشن می گردد که مهم ترین دلیل برای ضرورت باورداشت مهدویت، رابطه عمیق این موضوع با توحید است. ایشان ریشه نگری جالب توجهی کرده و منشاء باور به مهدویت را باور توحیدی دانسته اند. مباحث مفصلی هم در این زمینه مطرح کرده اند و در موارد متعددی به ارتباط بین این دو موضوع تأکید کرده اند که تکرار آن نشانگر اهمیت موضوع در نظر ایشان می باشد. به حق هم این ارتباط به خوبی در آثار ایشان تبیین

شده است و با لطافت خاصی، چرایی برگشت مهدی باوری به توحیدباوری شرح داده شده است. در این نگاه و با این تبیین، دیگر راه بر بهانه جویان معاند برای تشکیک در اصالت نداشتن مهدویت نیز سد می‌شود.

ارجاع باور مهدویت به باور توحید از آن دسته نکته‌سنجی‌های ارزشمندی است که ذهن خواننده و شنونده را متوجه اوج باریک بینی و سیالیت فکر نویسنده و خطیب می‌سازد. در اندیشه توحیدی آیت‌الله صافی، اعتقاد به مهدویت بازتابی از اعتقاد به توحید است چرا که به نظر ایشان، همه شئون الهی که امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف تجسم ظهور آن خواهد بود، اصالت توحیدی دارد و به اذن خدای یکتا و فرمان او انجام می‌پذیرد (صافی گلپایگانی، ۱۳۶۱ش: ۳۰).

آیت‌الله صافی مهدویت را هویت و ایمان کامل دانسته و بر این باور است مهدویت از ایمان به خدا و توحید آغاز و به عقیده به امامت حضرت مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف کامل می‌گردد (صافی گلپایگانی، ۱۳۹۷ش: ج ۴، ۴۲۷) مشخص است که در دایره فکری ایشان، توحیدباوری اساس و نقطه آغاز گرایش به مسیر حقیقت و در مرحله دوم، اعتقاد به فرستادگان الهی و جانشینان بر حق ایشان (به صورت متوالی و بدون انقطاع) است که تکمیل‌کننده مبانی اصلی اعتقادات انسان است.

یکی از نقاط ضروری باور به مهدویت در اندیشه آیت‌الله صافی معطوف به برآورده‌سازی مهم‌ترین اهداف اسلام، یعنی برپایی جامعه توحیدی است که جز با اعتقاد به ظهور منجی حقیقی تحقق‌پذیر نیست.

با این اوصاف در نظر آیت‌الله صافی اساس در عقیده به مهدویت و غلبه نهایی اسلام، در نهاد دعوت اسلام و باور توحیدی و کلمه اخلاص به ودیعت نهاده شده است (صافی گلپایگانی، ۱۳۹۲ش: ۲۲). در این نگاه دو سویه، باور به مهدویت از مهم‌ترین پایه‌های اعتقادی مسلمانان است چرا که این باور متصل به توحید یعنی مهم‌ترین اصل اعتقادی اسلام است. اگر حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف فقط از طرف خدا می‌توانسته به عنوان آخرین ذخیره زنجیره هادیان الهی عمل کرده و کار دنیا را به فرجام نیکو برسانند، این امر نشان از توحیدباوری دارد. همچنین اتصال مهدی باوری به توحیدباوری پاسخی است برای کسانی که مهدویت را جزء ضروریات دین اسلام نمی‌دانند.

به نظر ایشان از جمله اموری هم که تجلی توحید را در زمان ظهور روشن می‌سازد

تحقق یابی اهداف توحیدی اسلام مثل وحدت حکومت و نظام، وحدت قانون، وحدت دین و وحدت جامعه به وسیله آن حضرت است (صافی گلپایگانی، ۱۳۶۱ ش: ۳۰) با تحقق این اهداف رابطه توحیدی ظهور منجی و اهداف عالیه ادیان بیشتر مشخص خواهد شد.

در پایان این بحث به این نکته ظریف اشاره می شود که برداشت آیت الله صافی از روایت معروف «مرگ به حالت جاهلی انسانی که امام زمان خود را نشناخته»^۱ این است که نسبت دادن چنین مرگی به فرد به دلیل ارتباط «عقیده به نظام امامت» با «عقیده به توحید» است و شناختن امام و نظامی که باید از آن تبعیت شود، شناختن حکومت خدا و قبول نظامات دیگران است (صافی گلپایگانی، ۱۳۹۷ ش: ج ۴، ۸۸).

از آنچه بیان شد این گونه می توان استنباط داشت که باورداشت مهدویت در طول باور به توحید است و در عین حالی که باور به مهدویت نشانه توحید باوری است، اعتقاد به توحید نیز ضرورت دارد با اعتقاد به مهدویت همراه باشد تا اعتقادات انسان کامل گردد.

۲. اصالت مهدویت بیانگر ضرورت مهدویت

یکی از نشانه های ضرورت اعتقاد به مهدویت، اصالت آن است. اصالت مهدویت از این حیث گویای لزوم اعتقاد به مهدویت است که اصالت این موضوع سرنوشت ساز برای نظام هستی با دلائل انکارنشدنی تاریخی، روایی و کلامی، اثبات می شود و زمانی که موضوعی در این سطح اهمیت، هزاران بار هم از سوی اهل بیت علیهم السلام و بزرگان دین به انحاء مختلف مورد تأکید قرار می گیرد، ضرورت اعتقاد به آن مشخص می گردد. امر اصیل الهی قطعاً امر ضروری هم خواهد بود. زمانی که خداوند چنین ساختار استواری به نام مهدویت بنا نهاده و به آن اصالت در مبدأ و مقصد اصالت می بخشد، مشخص می شود که این ساختار در نظام خلقت، امری مهم و اثرگذار محسوب می شود که باید از سوی بشر جدی گرفته شود.

ایشان با توجه ویژه به موضوع اصالت مهدویت، ضمن رد بسیاری از شبهات درباره وجود و زندگانی امام زمان عجل الله تعالی فرجه الیه و ظهور ایشان در آینده، بر ضرورت باورداشت این مقوله مهم که از طرف خداوند به آن اصالت بخشیده شده است، تأکید دارد. در این موضع، آیت الله صافی در کنار استخراج حقایقی از دل تاریخ، با استدلال و تحلیل هایی اصالت و ضرورت مهدویت را به اثبات می رسانند.

۱. احادیثی که شناخت امام عصر عجل الله تعالی فرجه الیه را بر مردم هر دوران، واجب و مرگ بدون شناخت امام را مرگ جاهلی می دانند، مورد اتفاق همه مسلمانانند و در کتاب های شیعه و سنی درج شده اند (محمدی ری شهری، ۱۳۹۳ ش).

همچنین ایشان شواهد و دلائلی برای اثبات اصالت مهدویت می‌آورند از جمله این که با اشاره به موضوع متمه‌دیان، خاطر نشان می‌شوند در طول تاریخ، در مقام پاسخگویی و ردّ دعوی کسانی که به دروغ ادعای مهدویت کردند، کسی نتوانست اصل عقیده مهدویت را ردّ کند؛ بلکه مدّعیان دروغ و متمه‌دیان را به واجد نبودن شرایط و صفاتی که برای حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف معلوم شده، ردّ می‌کردند؛ چون انکار اصل مهدویت را مساوی با انکار مبانی و مآخذ محکم اصول و فروع اسلامی می‌دیدند (صافی گلپایگانی، ۱۳۶۰ ش: ۲۰).

۳. مهدویت پاسخگوی نیازهای فطری انسان

اعتقاد به مهدویت و ظهور منجی، باوری مبتنی بر فطرت است که بیان می‌دارد در عصر ظهور نیازهای مادی و معنوی انسانِ موحد پاسخ داده می‌شود. اما مهم‌تر از این، حقیقتی است که در درون مهدویت نهفته است. یعنی چون مهدویت امری قدسی و ماورائی محسوب می‌شود، پس از احراز واقعیت امرِ مهدویت برای فرد، او از لحاظ حقیقت‌جویی تأمین فکری و روحی می‌شود.

آیت‌الله صافی اعتقاد دارند فطرت بشر خواستار وجود حقیقی حکومت واحد و عدالت و صلح و امنیت و احترام به حقوق بشر است و چون دین مبتنی بر فطرت است. در آخرالزمان نیز موارد مذکور تحت رهبری موعود، جهان را فرا می‌گیرد (صافی گلپایگانی، ۱۴۰۲ ق: ۴۹). ایشان با بیان این که دستیابی به جامعه ایده آل بشری، آرمان فطری همه افراد بشر است، و بشر بالفطره به سوی آنها گرایش دارد (صافی گلپایگانی، ۱۳۶۱ ش: ۳۰) ظهور مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را برآورده‌کننده این آرزوی ذاتی بشر می‌دانند.

از سویی دیگر چون باور به مهدویت امری فطری و ضروری است ایشان نیل به آنچه فطری و مقدس است را نیز ضروری دانسته و اعتقاد دارند به حکم عقل کاوش برای شناختن امام واجب است این وجوب از آن جهت است که حداقل این احتمال را دارد که وی شخصیتی باشد که اطاعت او به حکم خدا بر ما واجب و بر امور ولایت داشته باشد و مفسر قرآن و مبین احکام و رهبر دین و دنیای مردم باشد (همان: ۹).

آیت‌الله صافی سعادت فرد و جامعه را در گرو کسب رضایت خاطر امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف می‌دانند (صافی گلپایگانی، ۱۳۹۳ ش: ۳۷). همچنین با توجه به این که عبادات سایر مردم نیز باید در خط عبادت امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف و پیروی از او باشد تا از شرك و انحراف و معایب و موانع

دیگر مصون بماند، امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف را مقصد اصلی و علت غایی خلقت معرفی کرده اند (همان: ۲۶) و با این سخن، تکلیف انسان ها در عصر غیبت را مشخص کرده اند که باید باور به مهدویت داشته باشند تا کارهای آنها مورد قبول درگاه خداوند متعال قرار گیرد.

این برداشت آیت الله صافی مبتنی بر یکی از مبانی اصیل باور شیعی است که ملاک قبولی اعمال بندگان را ولایت پذیری آنها می داند. این که شیعیان واقعی در عصر غیبت سعی می کنند تمامی امور خود را منطبق با خواسته امام زمان خود انجام دهند، در واقع این اعتقاد آنها پاسخی منطقی به فطرت انسانی است که در وجود آنها به ودیعه نهاده شده است.

۴. عامل ماندگاری تشیع

فرهنگ مهدویت و باور به این موضوع عامل تداوم حیات مذهب تشیع در طول تاریخ بوده است. این عقیده در نوشته ها و سخنان آیت الله صافی به عنوان یکی از ثمرات مهم باور به مهدویت، خود را نمایان می سازد که زندگانی شیعیان در حقیقت به این باور گره خورده است و در صورت نبود چنین باوری معلوم نبود تاکنون چه بلایی سر پیروان این مذهب می آمد چرا که با گرفتن اعتقاد به مهدویت از شیعیان در حقیقت یکی از مهم ترین مبانی فکری و اعتقادی شان از آنها گرفته شده و روحیه امید به آینده و تسلیم ناپذیری در برابر جهان خواران از آنها گرفته می شد و آرمان حکومت عدالت گستر جهانی از بین می رفت.

به باور آیت الله صافی، «انتظار» شیعه را در جریان زمان برای مقاومت در برابر صدمات و لطماتی که بر هر دعوتی وارد می شد و آن را متلاشی می کرد، پرورش داد و فکر شیعه را که فکر خالص اسلامی است، و جامعه شیعه را از زوال و انقراض نگاه داشت و تا امروز این فکر و این عقیده و ایمان عامل بقای شیعه و پایداری و استقامت اوست (صافی گلپایگانی، ۱۳۹۲ ش: ۹۵).

اهمیت باورداشت مهدویت در اندیشه آیت الله صافی گلپایگانی

جایگاه امام در ذهن و روح یک فرد شیعه با بصیرت به تنهایی گویای اهمیت باورداشت امام است. حال اگر امامی که اطاعت از او واجب است از دیده ظاهری پیروانش نهان باشد به نظر می رسد اهمیت اعتقاد به وجود امام، ناخواسته پیچیدگی و ظرافت خاصی می یابد. این جاست که علمای تشیع امامیه باید شیعیان را از سرگشتگی نجات دهند و با گوشزد کردن اهمیت باور به مهدویت، آنها را بر سر پیمان با مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف نگاه دارند تا در گرداب

شبّهات آخرالزمانی که با ادبیات سراسر فریبکارانه و هدفمند از سوی معاندان عرضه می‌شوند فرو نروند.

زمانی که می‌خواهیم اهمیت موضوع مهدویت در افکار دانشمندی بزرگ و نویسنده‌ای پرتلاش همانند آیت‌الله صافی را بسنجیم در کنار سنجش میزان پرداخت به آن موضوع در آثار مکتوب و سخنان، باید با یافتن کلیدواژه‌های مؤکد در بیانات مهدوی ایشان، به مهم‌ترین عناصر مرتبط با مهدویت برسیم. ابعاد گوناگون اهمیت باورداشت مهدویت در آثار مهدوی آیت‌الله صافی انعکاس برجسته‌ای داشته‌اند که در این قسمت سعی می‌شود به مهم‌ترین موارد آنها اشاره شود.

۱. سیاسی

تاریخ تشیع غالباً یا شاهد ناکامی سیاسی شیعیان اثناعشری و یا کناره‌گیری اختیاری آنها از تشکیل حکومت مستقل در عصر غیبت بوده است. با این حال، پادشاهان شیعه‌ای نیز روی کار آمدند که عموماً از سوی فقهای بزرگ حمایت شدند. البته این حمایت هرگز به معنای پذیرش مشروعیت این حکومت‌ها نبود بلکه علما با حمایت از سلاطین شیعه‌ای که از مذهب تشیع و شیعیان دفاع می‌کردند، سعی داشتند از فضای مساعد ایجاد شده توسط این حاکمان، به نفع شیعیان بهره‌برداری کرده و زمینه‌های گسترش بیشتر مذهب تشیع را فراهم آورند. سرانجام در عصر حاضر، حکومت جمهوری اسلامی با مؤلفه اصلی حاکمیتی خود، یعنی ولایت فقیه به قدرت رسید که تمام معادلات پیشین را درباره ساختار اداره جامعه در عصر غیبت تا آن زمان دگرگون ساخت. اصل ولایت فقیه به اداره جامعه توسط فقهای جامع‌الشرایط در عصر غیبت امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشريف اشاره دارد. مبنای اصلی این حکومت اعتقاد به مهدویت است.

مراجع تقلید شیعه در ایران پس‌انقلاب نقش بسیار مهمی در تثبیت نظام جمهوری اسلامی داشته‌اند. دلیل این امر، تأیید اصل ولایت فقیه مطرح شرح به وسیله امام خمینی ره از جانب علمای بزرگ آن عصر بود. یکی از مراجع با بصیرت سیاسی، آیت‌الله صافی بودند که مواضع حمایتی مناسبی از ایشان سراغ داریم. ایشان در زمینه حکومت در عصر غیبت امام‌آرائی صادر کرده و تأثیر باورداشت مهدویت در استقرار ساختار حکومت در عصر غیبت را برای همگان تبیین می‌کنند.

ایشان پس از ذکر مزایا و ضرورت وجود امام برای اداره جامعه، معایب نظام‌های دیگری

مانند حکومت‌های سلطنتی و انتخابی و دموکراسی را برشمرده و با این کار اهمیت اعتقاد به مهدویت را در بُعد سیاسی توضیح می‌دهند (صافی گلپایگانی، ۱۳۶۱ش: ۲۳-۳۲) به نظر آیت الله صافی، باورداشت مهدویت در تمام ادوار، شیعه را در موضع نفی هر نظام غیرشرعی قرار می‌دهد (صافی گلپایگانی، ۱۳۶۰ش: ۱۰۰).

در اندیشه سیاسی آیت الله صافی، «مهدویت» و «انقلاب اسلامی ایران» نیز دارای ارتباط معناداری هستند. با توجه به تحقیقات گسترده‌ای که آیت الله صافی در باب مهدویت انجام داده‌اند و با در نظر داشتن مواضع سیاسی ایشان در دفاع تمام‌قد از نظام جمهوری اسلامی که در آثار قلمی و کلامی ایشان مشهود است می‌بینیم که آیت الله صافی وجود پیوند بین اعتقاد به مهدویت و اعتقاد به انقلاب اسلامی ایران را سعی می‌کنند برای مردم تبیین کنند.

ایشان با توجه به چند وجهی بودن آثار باور به مهدویت، انقلاب اسلامی ایران را به وضوح از ثمرات سیاسی اعتقاد به مهدویت می‌دانند. انقلابی که به رهبری یک زعیم مذهبی و مهدی - باور رخ داد و هدف غایی این انقلاب نیز آماده‌سازی زمینه ظهور برای حضرت و تحویل حکومت در لحظه موعود به ایشان است.

آیت الله صافی تداوم انقلاب را نیز مدیون وجود این باور دانسته و معتقد است الهام از مکتب مهدویت بود که مسلمانان انقلابی ما را آماده شهادت کرد تا ده‌ها هزار شهید و جانباز، خون خود را در راه نجات اسلام نثار کنند (صافی گلپایگانی، ۱۳۶۰ش: ۹). از این دریچه، کل مجموعه‌ای به نام «انقلاب اسلامی ایران» و مدار اعتقاد به مهدویت دیده می‌شود. به راستی هم انقلاب اسلامی ایران موجودیت خود را براساس این باور شکل داده و آنچه امروز از اقتدار و پیشرفت ایران شاهد هستیم نهایتاً از ثمرات باور به ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف است.

البته نگاه آیت الله صافی به موضوع حکومت جهانی مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف فراتر از اینها بوده و کل جهانیان را به صورت خودآگاه و ناخودآگاه منتظر ظهور می‌دانند. باورداشت مهدویت این کارکرد مهم در سطح جهانی را می‌تواند داشته باشد که آنها را به تشکیل یک حکومت جهانی واحد امیدوار سازد.

۴۷ آیت الله صافی هم در اندیشه سیاسی مهدوی خود، نگاهی هم به نقش باور به مهدویت در ایجاد انگیزه برای مبارزه با ظلم و ستم دارد. اساساً ظلم و فساد در جوامعی شیوع بیشتری

می‌یابند که افراد آنها باور کمتری به دین و معاد دارند.^۱ اعتقاد راستین به مهدویت، نه تنها نشانگر باور درونی به دین و معاد است بلکه انسان را همیشه پیش روی یک امام حاضر قرار می‌دهد که اطاعت از او واجب بوده است. در جامعه مهدوی، نه تنها ظلم و فساد جایی ندارد بلکه سعی می‌شود با مظلومی که در سطح جهان نیز رخ می‌دهد مبارزه گردد.

به نظر آیت‌الله صافی، کسی که نسبت به جنایات ابرقدرت‌های جهان بی‌تفاوت است او منتظر ظهور نیست (صافی گلپایگانی، ۱۳۹۷ش: ج ۴، ۲۹۰). با این اوصاف، ایشان کارکرد باور به مهدویت را در زمینه مبارزه با ظلم فراتر از جنبه توصیه‌ای دانسته و آن را بسیار جدی و عملیاتی می‌دانند. به نظر ایشان بدترین جامعه‌ها و حکومت‌ها از نظر باورمندان به ظهور حضرت مهدی عجل‌الله تعالی فرجه‌الشریف، جامعه‌های استعمارگر و استضعاف طلب هستند که باید با آنها مبارزه کرد و فکر و هدف و سازمان و رفتارشان را کوبید (صافی گلپایگانی، ۱۳۹۲ش: ۳۰).

۲. اجتماعی

آیت‌الله صافی درباره اهمیت اجتماعی باورداشت مهدویت نظری قابل تأمل دارند. ایشان معتقدند در شرایط فعلی که دنیا هنوز به جامعه مهدوی نرسیده است، بهترین کار برای جوامعی که به دنبال سعادت و قدرت و عدالت محوری هستند این است که همان اصول و مبانی جامعه مهدوی را اصل و مبنای حیات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی خود قرار دهند (صافی گلپایگانی، ۱۳۹۷ش: ج ۴، ۴۷۲-۴۷۳). با این رویکرد، مهدویت نه تنها تأمین‌کننده آخرت افراد می‌شود بلکه به لحاظ اجتماعی و شئون دنیوی هم دارای بنیان‌های نظری و عملی است که دنیای اجتماعات انسانی را نیز تأمین کند. برای فهم بهتر اهمیت اجتماعی موضوعی همانند مهدویت لازم است آثار اجتماعی آن مورد بررسی قرار گیرد. این آثار در نگاه آیت‌الله صافی در دو بخش امیدبخشی و وحدت‌بخشی به جامعه برجسته‌تر دیده می‌شود.

۱. شاید گفته شود جوامع سکولاری وجود دارند که مردم کمتر به حقوق دیگران تعدی می‌کنند. در جواب باید گفت سیستم‌های کنترل و بازدارنده‌هایی قدرتمند در این نوع جوامع عاملی قهری در جلوگیری از فساد در انواع مختلف آن عمل می‌کند. اگر اخلاق‌مداری فارغ از دیانت را نیز برای عده‌ای از مردم آن جوامع در نظر داشته باشیم، باید گفت اخلاق محوری ضمانت اجرایی نداشته و در مواقع خاص شکنندگی خود را نشان می‌دهد.

الف) امیدبخشی

یکی از کارکردهای جذاب مهدی باوری، امیدبخشی آن است. در اندیشه اجتماعی آیت الله صافی امیدبخشی ناشی از باورداشت مهدویت، عنصری تأثیرگذار در عرصه اجتماع است. ایشان عقیده دارند انتظار ظهور موعود آخرالزمان، نور امید و آینده‌نگری را مؤکد می‌سازد و منتظران را در راه یاری حق و دین خدا و امر به معروف و نهی از منکر و مبارزه با ظلم و زور و تسلیم نشدن در برابر باطل قوت می‌بخشد و جبهه اسلام را در مقابل کفر، چنان می‌سازد که نومیدی از فتح و پیروزی در آن مفهومی نداشته باشد (صافی گلپایگانی، ۱۳۶۰ ش: ۶) و بالاتر از آن، حتی مهدویت را عامل حفظ موجودیت اسلام و نه تشیع و نه در عرصه مباحث نظری، بلکه در عرصه عمل دانسته و بر این باور است که مهدویت از این که یأس بر مسلمانان مسلط شود، جلوگیری می‌کند مهدویت اسلام را هم چنان در آغاز کار و در بین راه می‌داند و آن را بیش از آن که دین چهارده قرن پیش باشد، دین حال و دین آینده می‌داند. در واقع باورداشت مهدویت، محتوایش عقیده به بقای اسلام است (صافی گلپایگانی، ۱۳۹۷ ش: ۴، ۹۶-۹۷).

در اندیشه آیت الله صافی، جامعه جهانی سرانجام به جامعه ایده‌آل بشری مبدل خواهد شد. چرا که به نظر ایشان، خلاصه و حقیقت مهدویت، منتهی شدن سیر جوامع جهان به سوی جامعه واحد و سعادت عمومی، امنیت و رفاه، تعاون و همکاری، همبستگی همگانی است (صافی گلپایگانی، ۱۳۶۰ ش: ۲۳). با این نگاه به حقیقت مهدویت، مشخص می‌گردد که اعتقاد به مهدویت ذاتاً امیدبخش بوده و مدینه‌ای فاضله پیش روی فرد و جامعه منتظر قرار می‌دهد.

آیت الله صافی در توصیفی اقناعی از امیدآفرینی اعتقاد به مهدویت، دایره اهمیت به این باور و انتظار برای وقوع آن را فراتر برده و کل زندگی انسان را در گرو باور به موضوع مهدویت دانسته است. ایشان عقیده دارند بشر در زندگی اجتماعی و فردی، مرهون نعمت انتظار است؛ و اگر از انتظار بیرون بیاید و امیدی به آینده نداشته باشد، زندگی برایش مفهومی نخواهد داشت (صافی گلپایگانی، ۱۳۹۲ ش: ۸۵). آیت الله صافی با توجه به عنصر امیدبخشی که در اعتقاد به مهدویت نهفته است، تأکید زیادی بر تبلیغ مهدویت در بین همه مردم داشته و اعتقاد دارند باید این مکتب امیدبخش بین همگان تبلیغ شود (صافی گلپایگانی، ۱۳۹۷ ش: ۴، ۴۳۳).

ب) وحدت بخشی

از جمله سرمایه‌های معنوی مهم یک کشور، احساس اتحاد اعضای آن جامعه است. آیت‌الله صافی با چنین خوانشی از وحدت اجتماعی ناشی از باورداشت مهدویت، معتقدند دشمنانی که می‌خواهند سیطره فرهنگی بر مسلمانان یابند قصد دارند موضع و سنگر مهدی - باوری را از آنها بگیرند تا به آسانی مقلد بیگانگان شوند.

ایشان بر این باورند اگر جامعه‌ای مکتب و راه دیگران را قوی‌تر و سازنده‌تر از مکتب خود شناخت، آنها را به عنوان الگو انتخاب کرده و ترقی را در تقلید از آنها می‌بیند. اما عقیده انتظار خودباختگی‌ها را نفی می‌کند و مسلمانان را به بازگشت به اسلام و تمسک به وحدت اسلامی و ریشه کن کردن نفوذ بیگانه و تنفر از کفر و الحاد دعوت می‌نماید (صافی گلپایگانی، ۱۳۶۰ش: ۷).

ج) مشوق عمل به تکالیف

اسلام دینی عمل‌گراست که از پیروان خود انتظار تلاش در راه عقاید دارد. در این دین جایی برای سستی در انجام وظایف وجود ندارد. در عصر غیبت، این احساس وظیفه و تمایل به تلاش در راه حق نباید در سایه انتظار برای ظهور منجی و به بهانه غیبت ظاهری حجت خدا وانهاده شود. در محضر بزرگانی مانند آیت‌الله صافی می‌بینیم تأکید زیادی بر عمل به وظیفه از جانب منتظران صورت گرفته است.

به نظر ایشان این انتظار، شخص را متعهد و مسئول می‌سازد که برای تحقق هدف‌های اسلام و عملی شدن برنامه‌های دین، بدون هیچ یأس و ضعف و سستی و ناامیدی، شب و روز کوشش نماید و فداکاری کند تا بلکه يك گام به سوی مقاصد متعالی اسلام جلو برود (صافی گلپایگانی، ۱۳۹۲ش: ۱۰۰) و از انتظار هم در اصل به معنای حرکت و تلاش برای رسیدن به مطلوب و یا لااقل آماده شدن برای آن است (اوسطی، ۱۳۸۷ش: ۱۸۳).

واضح است در چنین نگاهی باورداشت مهدویت عامل تحرک و امیدواری اجتماعی بوده و با حاکمیت چنین باوری در بطن اجتماع، راه رشد و تعالی مادی و معنوی جامعه همیشه باز خواهد ماند. باور به عمل‌گرایی مهدویت یکی از شاخصه‌های فکری آیت‌الله صافی است که ناظر به ترغیب جامعه به فعالیت عملی در راه رسیدن به اهداف خود است.

به نظر ایشان هیچ رابطه‌ای بین این عقیده و ترک تکالیف و مسئولیت‌ها وجود ندارد (صافی گلپایگانی، ۱۳۶۰ش: ۹۹) و عصر غیبت، عصر امتحان، عصر عمل، عصر ثبات و استقامت و

عصر پاسداری از احکام نورانی قرآن و هدایت اسلام است. در این عصر همه باید در تحقق اهداف عالیه اسلام، صابرا نه و سرسختانه عمل نمایند. وظایفی هم که مؤمنین در عصر غیبت در ابعاد مختلف دارند، از وظایفی که در عصر حضور دارند کمتر نیست (صافی گلپایگانی، ۱۳۹۳ ش: ۲۸) با توجه به این که اعتقادات منتظران را مبانی زبده اسلام و حقایق زنده قرآن تشکیل می‌دهد (حکیمی، ۱۳۶۸ ش: ۳۰۴)، قطعاً منتظران واقعی به این معرفت رسیده‌اند که دینداری با سهل‌انگاری سازگاری ندارد. آیت‌الله صافی با عنایت به لزوم تلاش در راه حق، در آثارشان به خوبی توجیهات را در این زمینه رد کرده و مردم را به کوشش در این دوران دعوت می‌کنند.

نتیجه‌گیری

ضرورت و اهمیت باورداشت مهدویت در آثار کلامی و نوشتاری آیت‌الله صافی از چند جهت مورد توجه واقع شده است. مهم‌ترین ابعادی که در این زمینه در اندیشه مهدوی آیت‌الله صافی بیشترین تأکیدها را به خود اختصاص داده‌اند ابعاد توحیدی، فطری، سیاسی، اجتماعی و آینده‌پژوهانه هستند.

آیت‌الله صافی با وجود فعالیت‌های علمی مختلف و اشتغالات متعدد، توجه ویژه‌ای به موضوع مهدویت و اهمیت آن در زندگی دنیوی و اخروی بشر داشته‌اند. استدلال‌ها و استنتاج‌های منطقی و ظریف ایشان حاصل سال‌ها مطالعه و اندیشه و تعمق در گزاره‌های تاریخی و حدیثی و کلامی پیرامون موضوع مهدویت است. ضمن این که شخص ایشان روح مهدی‌باور داشته‌اند و همین باور درونی عمیق به مهدویت موجب ایجاد انگیزه بیشتر برای یادآوری اهمیت و ضرورت آن برای دیگران شده است.

مهدویت در اندیشه ایشان دارای جایگاه بسیار مهمی است و امور سرنوشت‌سازی نظیر آینده اسلام و سعادت جهانیان را در پیوند با این عقیده اسلامی و نه شیعی، می‌دانند. آیت‌الله صافی به رغم اصلاتی که برای مهدویت قائل هستند، قرائتی امروزی از مهدویت و ضرورت باور به آن ارائه داده و با ادبیاتی عامه‌پسند و نفوذ در وجدان‌های انسان‌های آزاده اذهان و درون آنها را متوجه منطق حاکم بر مهدویت کرده و لزوم باور به آن را از طریق روشنگری و بیان فلسفه وجودی مهدویت در قالب الفاظی منطقی یادآور می‌شوند.

در آثار آیت‌الله صافی با تأیید جهانی بودن مهدویت، بر وجوه امیدبخشی و نشاط‌آفرینی آن

برای باورمندان تأکید شده و همزمان، بر لزوم عمل به وظائف در عصر غیبت حضرت توصیه شده و تعارضی بین انتظار برای ظهور و عمل به تکالیف در این دوره متصور نمی‌باشند هرچه نیز درباره مهدویت از نظرگاه ایشان بیشتر آگاه می‌شویم، به نوعی فرانگری مذهبی برمی‌خوریم. این فرانگری زمانی در وجود یک فرد شکل می‌گیرد که آن شخص، مهدویت را امری جهانی ببیند.

شبهه‌شناسی‌های آیت‌الله صافی درباره مهدویت و پاسخگویی‌های دقیق و منطقی نیز گویای احاطه موضوعی ایشان در این زمینه می‌باشد. ضمن این که باید به افکار تعمیمی ایشان درباره موضوع باورداشت مهدویت در بین مردم و عدم اکتفاء صرف به طرح موضوع در مجالس علما اشاره کرد که نقش قابل توجهی در گسترش اهمیت مهدی‌باوری و فرهنگ انتظار در بین عامه داشته است.

منابع

۱. اوسطی، حسین (۱۳۸۷ ش)، *دوازده گفتار درباره دوازدهمین حجت خدا/ حضرت مهدی (عج) علیه السلام*، تهران: نشر مشعر.
۲. حکیمی، محمدرضا (۱۳۶۸ ش)، *خورشید مغرب*، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۳. صافی گلپایگانی، لطف‌الله (۱۳۶۰ ش)، *اصالت مهدویت*، قم: انتشارات هادی.
۴. صافی گلپایگانی، لطف‌الله (۱۳۶۱ ش)، *تجلی توحید در نظام امامت*، تهران: مؤسسه الامام المهدی.
۵. صافی گلپایگانی، لطف‌الله (۱۳۶۱ ش)، *نظام امامت و رهبری*، تهران: مؤسسه الامام المهدی.
۶. صافی گلپایگانی، لطف‌الله (۱۳۹۲ ش)، *انتظار عامل مقاومت*، قم: دفتر تنظیم و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی صافی گلپایگانی.
۷. صافی گلپایگانی، لطف‌الله (۱۳۹۲ ش)، *باورداشت مهدویت*، قم: دفتر تنظیم و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی صافی گلپایگانی.
۸. صافی گلپایگانی، لطف‌الله (۱۳۹۲ ش)، *عقیده نجات بخش*، قم: دفتر تنظیم و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی صافی گلپایگانی.
۹. صافی گلپایگانی، لطف‌الله (۱۳۹۳ ش)، *پیام‌های مهدوی*، قم: دفتر تنظیم و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی صافی گلپایگانی.

۱۰. صافی گلپایگانی، لطف الله (۱۳۹۳ ش)، *وابستگی جهان به امام زمان علیهم السلام*، قم: دفتر تنظیم و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی صافی گلپایگانی.
۱۱. صافی گلپایگانی، لطف الله (۱۳۹۷ ش)، *امامت و مهدویت*، قم: دفتر تنظیم و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی صافی گلپایگانی.
۱۲. صافی گلپایگانی، لطف الله (۱۴۰۲ ق)، *مجموعه ای از گفتارها درباره حضرت مهدی علیه السلام*، تهران: نشر ستاد برگزاری جشن های میلاد حضرت مهدی علیه السلام.
۱۳. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۹۳ ش)، *دانش نامه امام مهدی علیه السلام*، قم: دارالحدیث.